

Ibrahim GASHI & Kosovar ALIJA

SUPRIMIMI I AUTONOMISË SË KOSOVËS (1989) - UVERTYRË E RRËNIMIT EKONOMIK DHE SHPËRNGULJES

Abstrakt:

Suprimimi i autonomisë së Kosovës në vitin (1989) pati pasoja të rëndësishme ekonomike dhe migratore, veçanërisht për popullsinë etnike shqiptare. Shqiptarët etnikë, të cilët përbënin shumicën në Kosovë, humbën përfaqësimin politik dhe shumë të drejta civile. Kjo periudhë ndryshe është cilësuar edhe si një okupim institucional i autoriteteve serbe mbi Kosovën, të cilat janë manifestuar me pasoja të rënda ekonomike. Shqiptarët etnikë u hoqën nga puna në sektorin publik, duke përfshirë pozitat qeveritare, arsimin dhe kujdesin shëndetësor. Rreth 100,000 punëtorë shqiptarë u pushuan nga ndërmarrjet shtetërore. Kosova, tashmë një nga rajonet më të varfra në Jugosllavi, vuante nga reduktimi i investimeve shtetërore. Projektet infrastrukturore dhe zhvillimi industrial kanë ngecur. Rrënimi i bazës ekonomike, humbja e vendeve të punës dhe dhuna e shtuar policore shkaktuan një valë të madhe migratore, të largimit të punëtorëve dhe kryesisht të të rinjve nga Kosova. Mijëra shqiptarë të Kosovës migruan jashtë vendit, veçanërisht në Zvicër, Gjermani dhe vende të tjera të Evropës Perëndimore, duke kërkuar punë. Shumë kosovarë që u larguan gjatë viteve 1990 krijuan komunitete të forta të diasporës, duke luajtur një rol vendimtar në mbështetjen politike dhe ekonomike të Kosovës, veçanërisht përmes remitancave dhe lobimit për pavarësinë e Kosovës.

Fjalë kyçe: autonomia, ekonomia, migrimi, diaspora, remitanca, etj.

Suprimimi i autonomisë së Kosovës në vitin (1989) pati pasoja të rënda ekonomike dhe migratore për popullsinë shqiptare. Shqiptarët etnikë, të cilët përbënin shumicën në Kosovë, humbën përfaqësimin politik dhe shumë të drejta civile. Rrënimi i bazës ekonomike, humbja e vendeve të punës dhe dhuna e shtuar policore shkaktuan një valë të madhe migratore, të largimit të punëtorëve dhe kryesisht të të rinjve nga Kosova. Mijëra shqiptarë të Kosovës migruan jashtë vendit, veçanërisht në Zvicër, Gjermani dhe vende të tjera të

Evropës Perëndimore, duke kërkuar punë. Më 23 mars 1989, kur Kosovës iu mor subjektiviteti i saj në ish-RSFJ dhe iu shfuqizua Kushtetuta e vitit 1974,¹ dhe veçanërisht pas 5 korrikut 1990, kur Serbia në mënyrë klasike e okupoj Kosovën, situata e krijuar në Kosovë karakterizohej me politika skajshmërisht diskriminuese, që më të drejtë nga shumë burime të kohës filluan të cilësohen si politikë e aparteidit serb kundër shqiptarëve të Kosovës.² Sikundër programet e mëhershme serbe shkombëtarizuese dhe antishqiptare edhe projekti i rrënimit të Autonomisë së KSA të Kosovës kishte synim final kolonizimin serb të Kosovës përmes politikës së diskriminimit, presionit policor, largimit nga puna, privimit nga prona, nxjerrjes nga institucionet shtetërore, arsimore, kulturore dhe informative të shqiptarëve etnik.

Në logjikën e pushtetit okupues serb forma më efikase për të jetësuar programin e kolonizimit serb të Kosovës ishte vënia dorë mbi ekonominë dhe pasuritë vitale të Kosovës dhe përvetësimit të tyre. Në funksion të ri kolonizimit u hartua edhe "*Platforma politike për Kosovën*" e LKJ që parashihte kolonizimin e Kosovës përmes aksionit të kinse kthimit të serbëve dhe malazezëve të shpërngulur „dhunshëm“ nga Kosova gjatë viteve të 80-ta. Nga pushteti i asaj kohe ishte hartuar edhe i ashtuquajti *Programi jugosllav për Kosovën*, i datës 9 shkurt 1990.

Nëpërmjet të këtij programi, pushteti mendohej që në mënyrë të rafinuar dhe perfide, në dallim nga regjimet e mëparshme serbe, të ndryshojë strukturën etnike në Kosovë, duke bërë presion pa precedent në shqiptarët që t'i lëshojnë vatrat e veta, ndërsa në vend të tyre të sjellë serbë e malazezë. Përmes këtij programi synohej marrja e masave konkrete në të gjitha fushat: politike, ekonomike, kulturore, arsimore, shëndetësore, gjyqësore, informative, të punësimit, të urbanizmit, të zhvillimit demografik etj.³

Kur bëhet fjale për projektin e kolonizimit serb të Kosovës, sipas studiuesit Hivzi Islami, këtu po ndihmonin edhe shumë aktorë të tjerë krahas institucioneve më të larta shtetërore. "Përveç organeve të pushtetit, edhe organizatat e ndryshme, personat, shoqatat e tjerë jepnin propozime të ndryshme për kolonizimin e Kosovës. Ishte dhënë propozimi për sjelljen e

¹ Sipas burimeve të kohës Kuvendi i Kosoves votoi duke qene i rrethuar me tanke, pra nën kërcënimin e takeve dhe më të drejtë kjo u quajt nga shumë studjues si 'Kushtetuta e tankeve', shih: James W. Pardew, *Peacemakers- American Leadership and the End of Genocide in the Balkans*, (University of Kentucky Press, 2018), f. 200

² Po aty.

³ KOSMET ili KOSOVA, Përgatitur nga Bahri Cani dhe Milivojevic Cvijetin, Punimi i dr. Rifat Blakut, Srbija institucionalno radi na kolonizaciji Kosova, Beograd, 1996, f. 204-205.

400.000 serbëve nga Rumania⁴, pastaj propozimi që kolonizimi i Kosovës të bëhet menjëherë, duke e bërë Prishtinën kryeqytet të Serbisë e të Jugosllavisë, ku do të bartën të gjitha institucionet shtetërore, shkollat ushtarake e policore, shumë oficerë, nëpunës, policë etj. me familje. Kjo valë e kolonizimit do të kapte një numër prej 100.000 serbësh e deri të kërkesa e disa funksionarëve kosovarë serbë që në Kosovë menjëherë të vijnë së paku 300.000 serbë e malazezë.”⁵

Përballë këtyre skenarëve shumë të rrezikshme shqiptarët e Kosovës reagues në mënyrë të unifikuar përmes një lëvizje paqësore, që fillimisht manifestohej përmes protestave, demonstratave dhe mosbashkëpunimit me autoritetet e pushtetit serb.

Tek shqiptarët e Kosovës tashmë ishte krijuar një bindje kolektive se Jugosllavia, çfarë ishte, më nuk do të ekzistonte dhe se tendenca e Serbisë ishte shumë e qartë, pushtimi, shpopullimi i vendit nga shqiptarët, për aq sa ishte e mundur dhe kolonizimi serb i saj.

Në këto rrethana elita intelektuale e Kosovës mori përsipër të udhëheqë një lëvizje politike paqësore me synim të krijimit të institucioneve të pavarura jashtë sistemit shtetëror jugosllav dhe serb. Shpallja e Deklaratës kushtetuese (2 korrik 1990), Kushtetutës së Kosovës në Kaçanik (7 shtator 1997) dhe Referendumi e Zgjedhjet parlamentare të pavarura ishin të arritura kolosale të cilat, edhe pse nuk arritën të jetësohen në mënyrën e planifikuar për shkak të ndërhyrjes policore të autoriteteve pushtuese serbe, megjithatë ato e formësuan shumë qartë idenë e pavarësisë së Kosovës nga Serbia dhe nga Jugosllavia.

Përkundrejt kësaj forme të rezistencës, pushteti faktik në Kosovë kishte rënë krejtësisht në duar të serbeve. Për më shumë, gjithë fuqia ekonomike e krahinës tani po përvetësohej nga Serbia dhe nga serbet. Rreth 743 ndërmarrje kryesore të Kosovës ose 43% të ndërmarrjeve “vetëqeverisëse” dhe bankat tashmë ishin shndërruar në ndërmarrje publike dhe shtetërore dhe kontrolloheshin nga serbet.⁶

Masiv ishte largimi nga puna i shqiptarëve. Deri në vitin 1996 ishin larguar nga puna nga institucionet e shtetit apo nga ndërmarrjet shoqërore rreth 150.000 shqiptarë dhe kishin mbetur të punësuar vetëm 38-40 mijë shqiptarë,

⁴ “Jedinstvo”, Prishtinë, 7.X 1989; Hivzi Islami, *Kosova dhe shqiptarët, çështje demografike*, Prishtinë, 1990, f. 173.

⁵ “Jedinstvo”, Prishtinë, 28-30.XII 1989; Hivzi Islami, *Kosova...*, f. 173.

⁶ Historia e Shqiptarëve gjatë shekullit XX, Akademia e Studimeve Albanologjike-Instituti i Historisë, Tiranë, 2023, f. 707.

duke e qar papunësinë në Kosovë në 90%.⁷ Me heqjen e autonomisë së Kosovës, kontrolli mbi vendimet ekonomike u zhvendos nga Prishtina në Beograd. Dëbimi i shqiptarëve nga ekonomia formale i shtyu shumë njerëz të shihnin si të vetmen alternativë migrimin. Në fakt migrimi i shqiptarëve pas suprimimit të autonomisë veçse u intensifikua dhe u bë numerikisht më i theksuar, sepse në fakt ai kishte filluar më një intensitet të shtuar që në fillim të viteve të 80-ta, Tashmë në vendet e zhvilluara perëndimore ishte krijuar një mërgatë shqiptare, e cila do të marrë barrën e mbajtjeve të familjeve shqiptare, të cilat kishin ngelur pa asnjë burim të të ardhurave.

Përtej kontributit shumë të rëndësishëm ekonomik, përmes dërgimit të remitançave në Kosovë, vetëm pas aktivizimit të mërgatës shqiptare në botë, përmes formave të ndryshme publike nga demonstratat e deri tek dëshmitë para institucioneve amerikane dhe evropiane, e vërteta për problemin e Kosovës filloi të depëronte pas vitit 1989. Nga fundi i viteve të nëntëdhjeta të shekullit të kaluar, kjo mërgatë (edhe pse ideologjikisht e ndarë), kishte filluar të unifikohet duke tejkaluar si ndarjet politike, ashtu edhe ato klanore e krahinore⁸, dhe të vepronte brenda një platforme kombëtare, që njihej si “lobi shqiptar” në Amerikë⁹; ndërsaq më vonë edhe në Evropë brenda organizatave të shumta të mërgimtarëve shqiptarë. Po ashtu, në atë periudhë, ishte po aq i rëndësishëm edhe kontributi i shqiptarëve në Evropë, për sensibilizimin e botës për problemin e Kosovës-sidomos gjatë periudhës së gjysmës së dytë të shekullit XX.

Shqiptarët e Evropës, ato vite kishin intensifikuar aktivitetin për ndërkombëtarizimin e çështjes së Kosovës përmes klubeve kulturore dhe shoqatave të mërgimtarëve, në: Zvicër, Gjermani, Francë, Belgjikë, Itali, etj. Për dallim nga ShBA-ja, ku ky sensibilizim ndërkombëtar për problemin e Kosovës ishte më i centralizuar dhe shkonte përmes një qendre, sipas modelit të Lobit, në Evropë, ndërsaq procesi i ndërkombëtarizimit pos vijës së përbashkët kombëtare shtrihej edhe praktikisht - përmes degëve të partive të themeluara në Kosovë (si p.sh. të LDK-së), si dhe partive, apo lëvizjeve që më herët ishin themeluar dhe funksiononin në diasporë (si LPRK).

⁷ Musa Limani, “Rrënimi i bazës ekonomike të Kosovës”, në *Rrënimi i autonomisë së Kosovës*, Shoqata e Pavarur e Juristëve të Kosovës, Prishtinë 1992, f. 75; Justina Pula, *Disa ecuri ne ekonominë e Kosovës në periudhën 1990-1995*, f. 77, 85.

⁸ Si bie fjala: “Enversitet”, “Zogistët”, “Ballistët”, “Legalistët”, “Titistët”, “Marksisto - Leninistët”, etj.

⁹ Blerim Reka, *Kosova në dokumentet e Kongresit Amerikan 1986-1995*, (Prishtinë, Rilindja, 1995), f. 35.

Në këtë version të shkurtuar të kësaj kumtese mund të nxjerrim disa përfundime si

- Suprimimi i autonomisë së Kosovës shërbeu si uvertyrë e okupimit serb të saj.
- Programet serbe për ri-kolonizimin e Kosovës, të cilat sado të maskuara me një terminologji afirmative, shpërfaqen në mënyrë shumë të dukshme synimin për shpopullimin e Kosovës nga elementi autokton shqiptar sa më shumë që të ishte e mundur dhe zëvendësimin e tyre me kolon serb.
- Fokusi i goditjes krahas dhunës policore dhe diskriminimit etnik ishte rrënimi i bazës ekonomike të shqiptarëve, me synim për ta pamundësuar ekzistencën e tyre dhe kërkimin e shpëtimit përmes migrimit.
- Vala e shpërnguljeve e nxitur nga motivet politike kryesisht pas demonstratave të vitit 1981 dhe intensifikimi i madh i shpërnguljes me motive politike dhe veçmas ekonomike gjatë viteve të 90-ta ndikuan në krijimin e një mërgate të madhe në vendet e zhvilluara të Evropës Perëndimore dhe në ShBA
- Në tërë këtë fatkeqësi të shqiptarëve mund të thuhet se pati edhe një rrjedhojë pozitive. Pikërisht kjo mërgatë e re shqiptare e krijuar nga presioni dhe diskriminimi politik dhe ekonomik që u bëhej shqiptarëve të Kosovës, do të bëhet bartëse e procesit të lobimit për çështjen e Kosovës. Siç u tha më lartë, rrethanat shumë komplekse që po kalonte Kosova bënë që mërgata në masë të madhe të unifikohej dhe filloj të kontribuojë financiarisht për lëvizjen politike dhe pastaj për luftën e armatosur çlirimtare, duke dhënë shpeshherë përveç parasë edhe kontributin personal në luftën çlirimtare.

